

ПРЕДГОВОР

*Духът на Ямато
попитат ли какво е,
така ще отговоря –
ухание на вишнев цвят
сутрин в планините.*

Мотоори Норинага

Гравюрата *укийо-е* е част от японската градска култура (*чьоомин бунка*), която достига своя разцвет през втората половина на периода *Едо джидай* или просто *Едо* (1603–1867). Периодът е наречен така по старото име на град Токио, където се намира седалището на третия и последен шьогунат в японската история (*Едо бакуфу*).

Историческият период *Едо* се подразделя на три културни периода – *Момояма*, *Генроку* и *Касей*. Периодът *Момояма* продължава до 1615 г. и се разглежда като част от предишния културен период, както това личи и от името му. Терминът *Генроку* е девиз на управлението от 1688 до 1704 г., а терминът *Касей* е образуван от други два девиза – (*Бун-ка* и *Бун-сей*), включващи времето от 1804 до 1830 г. Тъй като през тези години най-отчетливо се очертават двете основни културни тенденции през *Едо*, термините *Генроку* и *Касей* започват да се използват като техни названия. Доколкото обаче става дума за процеси, границите във времето се посочват само приблизително. Така с *Генроку* се назовава културата от късния XVII до началото на XVIII в., когато културният живот е съсредоточен в района Киото–Осака (Камигата). Терминът *Касей* пък става название на периода от края на XVIII до края на първата половина на XIX в., когато град *Едо* се налага не само като център на реалната власт, но и като културно средище. Ключово за разбиране на градската култура през *Едо* е понятието *укийо* с буквално значение *плаващ, ефимерен свят*, но смисълът му е *светът (животът) тук и сега*.

За мото на предговора е избрано едно петстишие (*танка*) на Мотоори Норинага (1730–1801), най-ярката фигура в Школата за национална култура (*Кокугакуха*). Вишневият цвят, символизиращ и очарованието, и преходността на живота, има свое място в душата на всеки японец. Едно от първите подразделения на легендарните воители камикадзе се наричало *Ямадзакура*, което в превод означава *планинска сакура*. Воините вярвали, че когато загинат, душите им ще се преродят в цветове на планинска сакура. Те не мечтаели за вечно блаженство в небесните селения, а за сливане с мимолетната красота на вишневия цвят. Около столетие и половина след Мотоори Норинага поетът Сантоока (1882–1940) ще избере падащия чист и бял сняг като символ на *укийо*, на живота, който само след миг ще отлети:

*Между живота
и смъртта
сипе се белият сняг.*

Сантоока

В книгата си *Укийо моногатари*, написана през 1666 г., будисткият монах Асай Ръои (1612–1691) дава следното определение на *укийо*:

Да изживееш мига, дарен ти от боговете, да цениш красотата на луната, на снега, на цъфналите вишни, на алениите листа на клена, да пееш песни, да се наслаждаваш на виното и жените, без да те е грижа за бедността, поглеждаща те предизвикателно в лицето, да не падаш духом... Ето това се нарича укийо.

През периода Касей от идеята за *укийо* се ражда концепцията *ики*, изразяваща естетиката на градското ежедневие (*ничиджъо сейкацу но бигаку*). Естетиката *ики* се разграничава от начина на живот и претенциозната изтънченост на жителите на Камигата (Киото–Осака), но главното в нея е, че не приема будистката теза за земния свят, представен метафорично като горящ дом, обитателите на който трябва да мислят единствено за това как да се спасят от огъня. Ако се опитаме да дефинираме *ики* чрез категориите на западната култура, бихме могли да кажем, че става дума за елементи на декаданс и хедонизъм в контекста на представата за ефемерността на земния живот.

Радостите от ежедневието на градските жители – женската хубост, сексът, празничните веселия, театралните зрелища, турнирите по сумо и т.н. – намират отражение и в поезията, и в театъра, но особено ярко са представени

в изобразителния стил *укийо-е*, включващ рисунки и гравюри. Всички големи майстори на *укийо-е* създават гравюри на хубавици (*биджин-га*) и еротични гравюри (*шюн-га*), които са почти непознати у нас. Християнският свят си остава подвластен на догмата за първородния грях, която е в основата на всевъзможни прояви на пуритански комплекси, често достигащи до крайности. Вярно е наистина, че будизмът също осъжда ненаситния стремеж на човека към чувствени наслади, но идеята за първородния грях му е чужда.

От друга страна, твърдението на Е. Катасонова (2013), че през Едо японците възприемат голото тяло като лишено от естетически и еротични асоциации, изглежда повече от странно. В *укийо-е* съществува цяло направление под названието *абуна-е*, в основата на което е еротичното излъчване на голото или частично разголеното женско тяло по време на обичайни действия.

Тории Кийомицу, *Къпеща се хубавица*

В знаменитото изследване на Рут Бенедикт за моделите на японската култура е казано следното:

Един от недъзите на двайсетото столетие е, че ние все още имаме смътна и предвзета представа не само за това кое именно прави Япония страна на японците, но също и за това кое прави Съединените щати страна на американците, Франция – страна на французите, а Русия – страна на руснаците. Недостигът на тези знания пречи на всяка от страните да разбере останалите (Benedict, 1946: 13).

За да разберем Япония, необходимо е преди всичко да приемем факта, че ценностната система на японското общество е основана на принципи, които не съвпадат с обичайните представи на западния човек, възпитан в духа на християнството. Като Генчи (1873–1965), основоположник на сравнителното религиознание в Япония, разделя религиите на два основни типа – теократични и теантропични. Към теократичните той отнася юдаизма, християнството и исляма, а към теантропичните – будизма, даоизма и шинтоизма. Най-общо казано, теократичните религии са богоцентрични и в тях Творецът и Творението са разделени, докато в теантропичните религии, които са богочовешки, Творецът или се проявява в Творението, или се слива с него. Японската школа за национална наука (Кокугакуха) учи, че на природните закони са подвластни не само хората, но и божествата, че хората и божествата са свързани в неразривно богочовешко единство. На тази основа е формиран и традиционният модел на хронотопа – митико-религиозните представи за времето и пространството, зададени са основните ценностни ориентири за истина, добро и красота.

Японците се придържат към моралните принципи не толкова от страх, че божествата (ками) ще ги накажат, колкото от страх, че ще нарушат хармонията със заобикалящия ги свят. Всичко съществуващо е одухотворено, всичко е обединено в единен космос. Човек е във всичко и всичко е в човека.

Картините, свързани със секса и еротиката, заемат важно място в изкуството укийо-е, но тяхната атрактивност не бива да засенчва многоаспектността на това изкуство. Кацушика Хокусай (1860–1849) например е сред най-известните майстори на еротични гравюри (*шюн-га*), но той е и художникът, превърнал японската гравюра от изкуство, фокусирано върху портрета, в изкуство, ориентирано и към пейзажа (*фуукей-га*). Хората в неговите пейзажни гравюри често са доминиращ елемент на преден план, което е революционно новаторство за японската традиция.

Показателни за духа на епохата са илюстрациите на Хокусай към класическата антология *Сто стихотворения от сто поети* (Хякунин исшю), съставена в началото на XIII в. от Фудживара но Садаие (Тейка). Илюстрациите са озаглавени *Сто стихотворения от сто поети през погледа на детегледачката* и чрез тях Хокусай визуализира нов прочит на класическата поезия почти половин хилядолетие след издаването на антологията.

Сам по себе си новият прочит на класиката не е нещо непознато и преди Хокусай. В японската поезия е широко разпространено явлението *поетична реминисценция* (хонкадори). Същността на това явление е в постоянното завръщане към класиката, към поетичните образци на големите поети от миналото. Внасянето на нов нюанс във вече съществуващо стихотворение се разглежда като изключително поетично майсторство, но по-важното е, че така се поддържат живи изконните ценности на японския народ, като същевременно се отразяват и новите тенденции във формата и съдържанието. Така например тема от петстишията танка може да бъде разработена след векове в тристишната форма на хайку. Особено богата на поетични реминисценции е антологията *Шинкокинишю*, съставена през XIII в.

Новото при Хокусай е не толкова в това, че той визуализира своя прочит, колкото в представянето на тази визуализация като коментар на детегледачката. По този начин Хокусай подсказва, че духовните ценности, представени в класическата поезия, създадена от великите поети на миналото, са достояние на целия народ, а не само на аристокрацията.

Другата новост е, че в горния десен ъгъл на всяка гравюра е изписано с йероглифи съответното петстишие. Така вербалните и визуалните изразни средства, които в случая представят класическия и новия прочит, встъпват в своеобразен диалог. Това е диалог на два прочита, които на гравюрата съществуват синхронно, но в действителност единият от тях е изместен във времето с почти половин хилядолетие. Този художествен похват се нарича *митате* и същността му е в синхронната поява и съпоставяне на явления, изместени във времето, а в някои случаи – и в пространството. Целта е да се подчертае, че даден духовен феномен е неподвластен на времето.

В конкретния случай такъв неподвластен на времето феномен е духът на класическата японска поезия. Ето защо творчеството на Хокусай може да се разглежда като визуален израз на идеите на японския нативизъм. Тези идеи ще се превърнат през следващия период в основа на националната идентичност и изграждането на националната държава (Machotka, 2009).

Съдържанието на книгата може да бъде разделено условно на две части. Първата част дава обща представа за Япония и историческия контекст, в който се формира японската градска култура, а във втората се разглеждат различни аспекти на гравюрата *укийо-е*.

Въпросът за градската култура през Едо и гравюрата *укийо-е*, която е част от тази култура, почти не е разглеждан в нашата японистика. Тук бих споменал курсовата работа на японистката Йоана Гацова за влиянието на японската художествена традиция върху западното изобразително изкуство. Този въпрос е засегнат косвено в тази книга, като са посочени две картини на Ван Гог, прерисувани от гравюри на Хирошиге.

Проблемите на транскрипцията не са тема на тази книга и тук ще спомена само няколко особености: меките японски съгласни /ж, ч, ш/ се предават с буквите **я**, **ю** пред /а, у/ и с **ъ** пред /о/; дългите гласни и двойните съгласни обикновено не се предават, но този принцип е нарушен при въвеждането на някои имена и основни термини; когато морфемната граница минава между /й/ и /а/, както е в названието *Хейан*, се пише **йа**, а не **я**; японската съгласна /н'/, която е винаги твърда, се предава чрез апостроф, както е в заглавието на антологията *Ман'юшю*. Основанията за това транскрибиране са изложени в приложение към книгата на Нако Стефанов и Евгений Кандиларов *Япония. Икономика, технологии, иновации и управление*. („Изток-Запад“, 2012).

При японските имена е спазено правилото фамилията да предхожда собственото име. Тук е необходимо да уточним, че много знаменити японски поети и художници са известни не с фамилното, а с личното си име, което често е псевдоним – Мацуо **Башьо**, Кобаяши **Исса**, Кацушика **Хокусай**. Хирошиге пък през 1832 г. променя фамилното си име от Утагава на Андо. В изданието *Японска гравюра укийо-е* на Международната фондация „Людмила Живкова“ Хирошиге е споменат с името *Утагава Хирошиге* в текста и като *Андо Хирошиге* в надписите към двете негови гравюри, което създава впечатление, че става дума за двама различни художници.

Използвам възможността да изразя благодарността си към Владимир Георгиев, който ми помагаше да се ориентирам в някои специфични аспекти на изкуството на гравюрата.

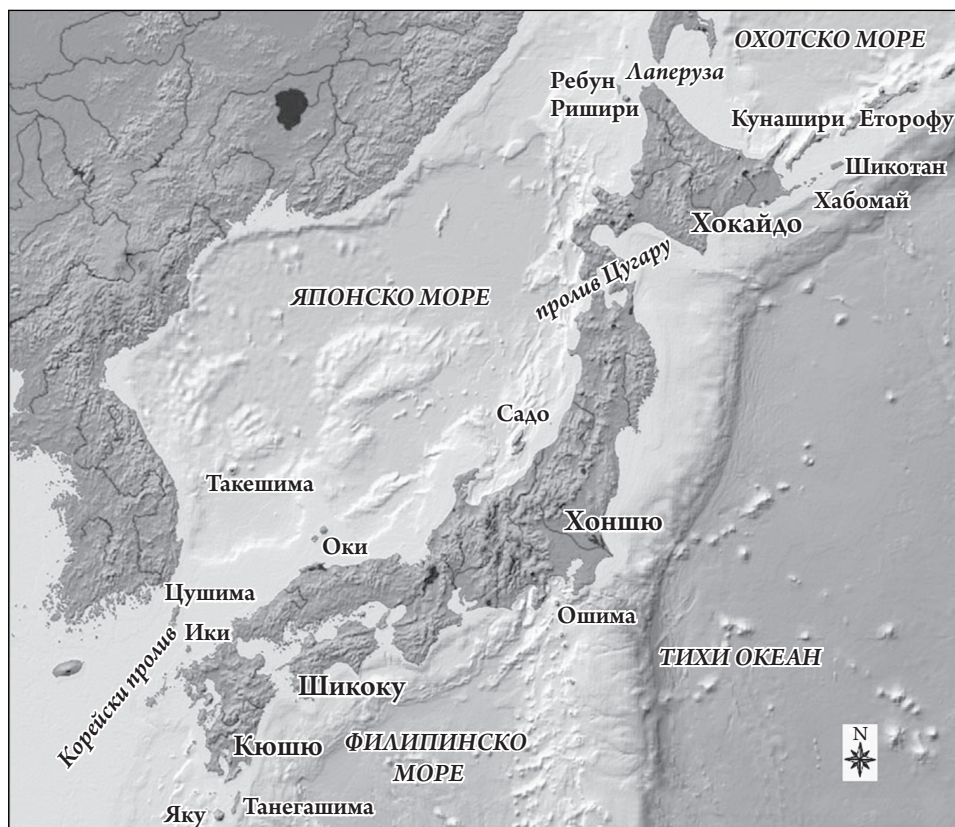
Специално искам да благодаря на Владислав Дацов, който прочете и редактира целия ръкопис, както и на Йоана Гацова, която направи ценни препоръки по първата част на работата.

Братислав Иванов

Япония

Архипелагът

Японският архипелаг се състои от четири големи и няколко хиляди малки острова, които се простират на 3000 км от североизток на югозапад. Четирите големи острова – Хокайдо, Хоншю, Шикоку и Кюшю – образуват дъга, обърната с изпъкналата си част към Тихия океан.

Релефна карта на Японския архипелаг

Хокайдо на север граничи с Охотско море, а Кюшю на юг – с Източнокитайско море. Южно от Кюшю, дълбоко в акваторията на Източнокитайско море, се простира архипелагът Нансей, който включва и островната група Сенкаку. Най-големият остров на архипелага е Окинава с главен град Наха. На изток и запад също са разположени островни групи, но със значително по-малки размери от Нансей.

До 1869 г. северният остров Хокайдо е бил част от територия, включваща Курилските острови и Сахалин, под общото название *Едзочи*. Тогавашното правителство създава специална агенция за културно и икономическо интегриране на острова с Япония.

Територията на страната е 377 873 кв. км, като обработваемата земя е около 13%. На тихоокеанското крайбрежие на остров Хоншю се намира равнината Канто, в която е разположена столицата Токио. Най-високата планина е Фуджисан (3776 м), най-дългата река – Шинаногава (367 км), а най-голямото езеро – Бива (672 кв. км).

Климат и сезони. Основна характеристика на японския климат са ясно изразените температурни промени през четирите сезона. От север на юг Япония обхваща диапазон от около 25 градуса географска ширина, който през зимата се влияе от сезонните ветрове от Сибир, а през лятото – от тихоокеанските сезонни ветрове. Въпреки малката си площ, Япония се характеризира с четири климатични пояса. Хокайдо е със субарктичен климат, като средната годишна температура е осем градуса по Целзий; тихоокеанската част на Япония, която се простира от региона на Тохоку в северната част на Хоншю до остров Кюшю, принадлежи към умерения климатичен пояс и се характеризира с горещите си лета; крайбрежието на Японско море е с влажен климат с повече валежи от дъжд и сняг, дължащи се на сезонните ветрове, които носят студ и влага от континента и се спират от Японските Алпи, разположени в централната част на Хоншю; Югозападна Япония и островите в префектура Окинава принадлежат към субтропичния климатичен пояс. Топлото океанско течение *Курошио* преминава североизточно покрай южната част на Японския архипелаг и част от него, известна като *течението Цушима*, се влива в Японско море покрай западното крайбрежие на страната. От север студеното течение *Ояшио* (*Чишима*) преминава южно по източния бряг на Япония и част от него, наречена *течението Лиман*, се влива в Японско море от север. Смесването на тези топли и студени течения способства за изобилието от рибни ресурси.

Фауна. В Япония се срещат 270 вида млекопитаещи, 800 вида птици и 110 вида влечуги. Подобно на растителното многообразие, което се обуславя от различните климатични условия от север на юг, японските острови се обитават и от различни животински видове в зависимост от контрастите в климата. Срещат се тропически животни, характерни за Югоизточна Азия, животни, които се срещат в умерената зона на Корея и Китай, и животински видове, обичайни за субарктичната зона на Сибир.

Флора. Растителните видове се разпределят в следните пет климатични зони, всяка от които се намира в умерения пояс на Източна Азия: (1) субтропична зона, включваща островите Рюкю и Огасавара; (2) топла температурна зона, характеризираща се с вечнозелени широколистни гори, която обхваща по-голямата част от Южен Хоншю, Шикоку и Кюшю; (3) зона с прохладна температура, за която са характерни широколистните гори и която обхваща централната и северната част на Хоншю и югоизточната част на Хокайдо. Японският бук и други широколистни дървета са често срещани тук, (4) субалпийска зона, която включва централната и северната част на Хокайдо; (5) алпийската зона в планините на Централен Хоншю и централната част на Хокайдо, която се характеризира с растения от алпийски тип.

ДЪРЖАВАТА

Съвременна Япония е високоразвита държава, един от безспорните лидери в областта на модерните технологии. Японската политическа система се определя като конституционна демокрация. Новата японска конституция, обнародвана на 3 ноември 1946 г. и влязла в сила на 3 май 1947 г., променя радикално стария политически строй, основан на принципа за суверенна власт на императора и приоритет на изпълнителната власт над законодателната.

Императорът. На статута на императора е посветена глава първа на конституцията, съдържаща осем члена. В член първи е записано, че императорът е символ на държавата и единството на народа, като неговият статут се определя от народа, който е носител на суверенната власт. В член четвърти пък в категорична форма е постановено, че императорът не притежава никакви правомощия, свързани с осъществяването на държавната власт. Макар и това да не е изрично записано в конституцията, императорът изпълнява функциите на държавен глава. По-важните конституционни правомощия

на императора са: по предложение на парламента да назначава премиер-министъра, а по предложение на Кабинета на министрите – председателя на Върховния съд; да свиква парламента и да разпуска неговата долна камара; да обявява провеждането на парламентарни избори; да потвърждава назначенията и оставките на министрите и на други длъжностни лица в съответствие със закона; да приема акредитивните писма на чуждите посланици; да потвърждава ратификационните грамоти и другите дипломатически документи в съответствие със закона; да връчва държавни награди; да потвърждава общите и частични амнистии, както и да смекчава наказанията.

Парламентът. Статутът на парламента е регламентиран в четвърта глава на конституцията, която съдържа 24 члена (от 41 до 64). В съответствие с член 41 парламентът е висш орган на държавната власт и единствен законодателен орган в държавата. Парламентът се състои от две камари – на представителите и на съветниците. В съответствие с принципите на свободния мандат, след като бъдат избрани, членовете на двете камари представляват целия народ. При провеждане на избори право на глас имат всички японски граждани, навършили пълнолетие (двайсетгодишна възраст), като за местните органи на властта е въведен тримесечен ценз за уседналост. Броят на депутатите в двете камари не е определен от конституцията и това става чрез избирателни закони. В член 44 на конституцията изрично е посочено, че избирателните закони не могат да имат дискриминационен характер по отношение на раса, вероизповедание, пол, социален статус, семеен произход, образование, имуществено състояние и доходи.

Изпълнителната власт. Въпросите на изпълнителната власт са регламентирани в пета глава на конституцията, съдържаща 11 члена (от 65 до 75). В съответствие с член 65 изпълнителната власт се осъществява от Кабинет на министрите. Кабинетът се състои от премиер-министър и държавни министри. Премиерът и министрите трябва да са граждански лица. При осъществяване на изпълнителната власт кабинетът носи колективна отговорност пред парламента. Парламентът издига с решение кандидатурата за премиер, като кандидатът трябва да бъде член на една от двете камари. В случай че двете камари издигнат различни кандидатури, се провежда общо заседание. Ако и на него не бъде постигнато съгласие, решението на долната камара става и решение на парламента. Държавните министри се назначават от премиера, като по-голямата част от тях трябва да са членове на някоя от двете камари на парламента. Премиерът внася законопроекти за раз-

глеждане от парламента, докладва пред парламента проблемите, свързани с вътрешната и външната политика на държавата, упражнява контрол върху различните отрасли на управлението. Всички закони и правителствени укази се подписват от компетентните държавни министри и се парафират от премиера.

Съдебната власт. В съответствие с член 76 на японската конституция съдебната власт в своята цялост принадлежи на Върховния съд и на по-нисшите съдебни инстанции, учредени чрез закон. Не могат да се учредяват каквито и да било специални съдилища. Административните органи не могат да осъществяват съдебна власт с право на произнасяне на окончателно решение. Всички съдии са независими и действат в съответствие със своята съвест, конституцията и законите. Върховният съд е оправомощен да определя правилата и процедурите на съдопроизводството. Прокурорите са длъжни да следват правилата, установени от Върховния съд. Върховният съд може да делегира на по-нисшите съдебни инстанции правото сами да определят правилата за работата си. Съдиите не могат да бъдат отстранявани от длъжност без процедура по импийчмънт. Изключения се допускат в случаите, когато по съдебен ред съдията е обявен за умствено или физически неспособен да изпълнява задълженията си.

Етническата хомогенност. Тъй като японците се самоопределят като моноетническо общество, популярната на Запад теза за мултикултурализма (яп. *tabunkashugi*) не е актуална в Япония. През 2005 г. Асо Таро, премиер на Япония през 2008–2009 г. и вицепремиер и министър на финансите във второто правителство на Шиндзо Абе, определя Япония като „една нация, една цивилизация, един език, една култура и една раса“ (Aso, 2005). Някои западни автори също разглеждат Япония като типична моноетническа държава. Дейвид Уелш например пише, че ако относителният дял на етническите малцинства не надхвърля 5% от населението на дадена страна, тази страна би следвало да бъде определена като моноетническа (Welsh, 1993).

Според статистическите данни, публикувани на 26 март 2014 г., основната част от населението на Япония се самоопределя като принадлежаща към етническата група *ямато*, а малцинствата са представени от коренното население на островите Рюкю и от народа айну, обитаващ северния остров Хокайдо. Не са посочени данни за относителния дял на отделните етнически групи, но от други публикации може да се предположи, че общият брой на двете малцинства не надхвърля 2,5% от населението на страната. Тези

данни недвусмислено показват, че културата на японския етнос е доминантна култура в Япония.

Във връзка с въпроса за доминантната култура (dominant culture) Франсис Фукуяма подчертава, че прекомерното акцентиране върху мултикултурализма може да създаде нови бариери пред комуникацията и сътрудничеството (Фукуяма: 1995, 270). Факт е, от друга страна, че в изследванията на някои японски автори напоследък сравнително често се появява терминът *културна идентичност*, въпреки че дори тези автори обръщат внимание на неговата неопределеност.

Армията. На въпроса за армията и войната е посветена втора глава на конституцията, озаглавена *Отказ от война* и съдържаща един-единствен член – широко коментирания член *девети*, в който се казва, че Япония се отказва от употребата или заплахата с употреба на въоръжена сила като средство за разрешаване на международни спорове. От днешна гледна точка не съществува каквото и да било съмнение, че този член ограничава японския суверенитет. Би било израз на наивност и липса на политически реализъм да се очаква, че Япония ще остане пасивен наблюдател на постоянно нарастващата военна мощ на Китай и Северна Корея. В тази твърде сложна стратегическа обстановка решението на японското правителство относно основните принципи на законодателството в областта на националната сигурност, взето на 1 юли 2014 г., представлява логичен акт на загриженост за суверенитета и териториалната цялост на страната.

Актуални проблеми. На 26 декември 2012 г. встъпи в пълномощията си второто правителство на Шиндзо Абе, наречено от японските медии *правителство за преодоляване на кризата*. В лекцията си пред Клуба на приятелите на Япония (Нихон томо но кай) посланик Такаши Коидзуми разгледа основните теми в програмната реч на Шиндзо Абе (Коидзуми, 2013). Тези теми са: икономическо възраждане; възраждане на външната политика и националната сигурност; възраждане на образованието.

Икономическата програма на правителството на Шиндзо Абе, впоследствие наречена *абеномика*, включва три основни пакета от мерки, известни като *трите стрели*. Първата стрела е свързана с паричната политика и цели преодоляване на последствията от продължителното въздействие върху японската икономика на скъпата йена и дефлацията. Втората стрела е свързана с финансовата политика, като нейно ядро е увеличаването на капиталовите инвестиции. Една от мерките в това отношение са данъчните

облекчения, предвидени в *Стратегията за възраждане на Япония*, одобрена от японското правителство на 14 юни 2013 г. Третата стрела е свързана със стратегията за растеж и може да бъде описана със следните ключови понятия: икономически предизвикателства; отваряне към света; създаване.

Друг важен аспект в програмата на правителството е свързан с възраждането на външната политика и гарантирането на националната сигурност на страната. По-конкретно, става дума за активизиране на междусъюзническите отношения на доверие между Япония и САЩ, за разгръщане на про-активна дипломация в защита на националните интереси. Подчертава се необходимостта да се работи за създаване на Съвет за национална сигурност, който да защитава решително живота на хората, тяхната собственост, както и териториалния суверенитет по суша, вода и въздух. Едновременно с това да се търси подходящ начин за насърчаване развитието на пограничните острови, както и да се засили граничният контрол в териториалните им води. Важна стъпка в областта на националната сигурност е решението на японското правителство относно основните принципи на законодателството в тази област, взето на 1 юли 2014 г.

По въпроса за възраждането на образованието премиерът Абе подчертава, че децата, които са бъдещето на страната, са нейната най-голяма ценност. Във връзка с това той отделя специално внимание на случаите на издевателства сред децата, моралното възпитание и провеждането на образователна реформа. Още през януари 2013 г. започва работа новосформираната Изпълнителна комисия за възраждане на образованието. Едно от важните решения на тази комисия е за провеждане на реформа, целяща изграждане на образователна система, която да съответства на потребностите на XXI в.

През 2014 г. бе публикуван пакет от материали под заглавие *Абеномика: решителни действия за прилагане на започнатите реформи*. Тези материали разглеждат резултатите и по-нататъшното развитие на абеномиката, която представлява един от основните стълбове на политиката на премиера Шиндзо Абе. Въз основа на най-новите данни са разгледани следните теми: дали третата стрела на абеномиката – стратегията за растеж, се прилага ефективно; дали увеличението на данъка върху потреблението не води до задушаване на икономиката; дали японският икономически растеж е устойчив на фона на намаляващата раждаемост и застаряването на населението.

В размислите си по повод настъпилата Нова година премиерът Абе подчертава, че и през тази година икономиката ще бъде основният приоритет.